

sunt. Et ita credendum est iudici, si asserat testamentum coram se conditum fuisse, licet vel maxime iuramentum non præstet. Carpov. *Jurisprud. forens.*, part. 1, const. 16, definit. 27; Philipp., decis. 44, observ. 3, n. 18.

(61. Sic etiam nuntio publico in iis quæ ad officium ejus spectant, creditur, non item in illis, quæ extra officium sunt. Adi Mev. *Ad jus Lubecens.*, lib. 1, tit. 1, art. 3, num. 17, veluti si testificetur de executione eorum quæ ipsi sunt commissa; l. 5, cod. *De exact. tribut.*, nequaquam vero de facto tertii. (62. Idem quoque hodie locum habet quoad actuarios, secretarios, etc., cum æque juratæ personæ sint, ut fidem publicam in iis quæ ad officia eorum spectant, habere debeant: Philipp., ad decis. 38, observ. 3.

(63. Natura quoque negotii admittit aliquando probationem per unum testem, veluti si in summariissimo de præsentanea possessione agatur. Brunemann., in l. 91, cod. *De testib.*; Horn. *Dissert.* cap. 3, num. 5.

(64. Pro rei vero gravitate quandoque ne duo quidem testes sufficiunt, ut patet ex l. 18, cod. *De testib.* Disponit hic imperator, quod contra debitum in scriptis contractum testes non facile audiendi sint, qui solutionem probare velint. Quin potius qui exceptionem solutionis recte docere vult, producere debet vel quinque testes idoneos, et summæ integræque opinionis, qui solutioni præsentem fuerint, vel per apocham. (65. Cæterum moribus non quinque amplius testes requiruntur, sed duo sufficiunt. Ant. Faber, in *Cod.* lib. 4, tit. 15, defin. 23, num. 12 et sequent.; Gudelin., *De jur. novissim.*, lib. 4, cap. 11; Gronowegen, *De leg. Abrog.* ad dict. l. 18, n. 4; Sand., lib. 1, tit. 10, defin. 1.

(66. Simile quid est in l. ultim. cod. *Si certum petatur*, ubi cavetur, ut si debitum excedat x libras auri tunc chirographum, et quantia alias robur non habeat, nisi trium testium subscriptione munita sit. Sed moribus nec requiritur hæc trina testium subscriptio. Gudelin., *loco mox citato*, Gronowegen., ad dict. l. ult. Christin., vol. 5, decis. 5, num. 8.

ARTICULUS III.

Quoad testium exceptionem seu approbationem, coactionem et obligationem

SUMMARIUM.

1. Exceptiones, quæ testibus possunt objici, sunt triplicis generis. — 2. Exceptio contra personas testium quomodo fiat. — 3. Exceptio contra eorum examen quomodo fiat. — 4. Exceptio contra eorum depositiones seu dicta, quomodo fiat. — 5. Exceptiones contra personas testium sunt opponendæ ante publicationem atestationum, alioquin non valent, nisi in tribus casibus, qui assignantur. — 6. Exceptiones contra depositiones et dicta testium opponendæ sunt post publicationem atestationum. — 7. Et idem servata proportione dicendum venit de exceptionibus contra examen testium. — 8. Nemo potest excipere contra seu reprobare testes, quos induxit pro se, sed tenetur eos admittere contra se, etiam in alio iudicio, nisi nova causa superveniat.

niat. — 9. Item potest quis excipere contra et reprobare testem antea a se productum, non solum ex inimicitia postea inter se orta, sed etiam ex quacunque nova causa de jure sufficiente ad aliquos testes repellendos. — 10. Testes probatorii possunt reprobari per alios testes reprobatorios reprobatoriorum: ultra vero non est permissum alios testes reprobatorios producere. — 11. Qui sint testes probatorii, qui reprobatorii, et qui reprobatorii reprobatoriorum. — 12. Testes legitime citati testificari recusantes in causa civili cogi possunt a iudice ad testificandum. — 13. De jure civili etiam in causis criminalibus cogi possunt testes laici ad testificandum. — 14. De jure canonico in causis criminalibus criminaliter motis etiam testes laici ordinario cogi non possunt ad testificandum. — 15. Et a fortiori dicendum est, quod testes etiam laici cogi non possunt ad testificandum de crimine occulto et non notorio, quamvis forte duobus vel tribus cognitum sit. — 16. Item nec cogi possunt testes etiam laici ad testificandum in causis criminalibus, quando ex tali testificatione imminet ipsis testibus gravis periculum, v. g. inimicitie capitalis. — 17. Dantur tamen varii casus, in quibus etiam de jure canonico cogi possunt testes ad testificandum etiam in causis criminalibus motis, et signanter quando veritas aliter haberi non potest. — 18. Item sic compelli possunt testes, quando malitiose se subtrahunt a ferendo testimonio timore adversæ partis, aut gratia, vel odio aliquo. — 19. Item sic cogi possunt, quando pars adversa malitiose impedit eorum productionem. — 20. Item testes cogi possunt ad testificandum in crimine hæresis, læsæ majestatis, conjurationis, Simonie, et aliis similibus atrocioribus delictis. — 21. Ad testificandum regulariter in nulla causa cogi possunt parentes et liberi contra se invicem; imo illi neque volentes admittuntur. — 22. Item regulariter in nulla causa cogi possunt ad testificandum agnati et cognati contra suos consanguineos usque ad tertium gradum inclusive. — 23. Item regulariter in ulla causa cogi possunt ad testificandum contra se invicem socer et socrus, gener et nurus, vitricus et noverca, privignus et privigna, patruus et amita, avunculus et matertera, maritus et uxor, et hujusmodi affines. — 24. Item regulariter in nulla causa cogi possunt liberti ad testificandum contra patronos, nec patroni contra suos libertos. — 25. Item regulariter in nulla causa cogi possunt ad testificandum senes majores LXX annis, valetudinarii, milites, et illi qui cum magistratu republicæ causa absunt, vel quibus venire non licet. — 26. Supradicti tamen privilegiati cogi possunt ad testificandum in aliquibus casibus; et signanter quando veritas aliter quam per ipsos haberi non potest. — 27. Item dicti privilegiati cogi possunt ad testificandum in crimine læsæ majestatis, hæresis, et aliis atrocissimis exceptis criminibus. — 28. Clerici autem et religiosi, ubi agitur de imponenda pœna sanguinis, nequidem cogi possunt ad testificandum in dictis criminibus exceptis propter periculum irregularitatis. — 29. Clerici, si non adsunt alii testes, cogi possunt ad perhibendum testimonium veritatis, etiamsi cederet in aliquod damnum Ecclesiæ. — 30. Non obstante iuramento, quo testis juravit, se nihil dicturum, neque deponiturum in iudicio, potest is ad testificandum compelli. — 31. Imo talis potest testificari nulla prævia dicti iuramenti absolutione. — 32. Consultius tamen est absolutionem ejusdem ad cautelam petere; vel saltem quod iudex prius declaret nullitatem ipsius. — 33. Testes an et quando possint, vel non in præstando iuramento uti restrictione mentali, seu amphibologia aut æquivocatione? *remissive.* — 34. Obligatur testis sub gravi peccato ex charitate et sponte sua testimonium dicere, quando proximus in gravi necessitate de vita, fama vel bonis fortunæ periclitatur, et malum testando, impediri potest. — 35. Ex

justitia autem legali, seu ex obedientia tenetur sub gravi testimonium ferre solum, quando a competente iudice legitime est citatus et interrogatus. — 36. Iudex quando censeatur juste et iudice exigere a testibus testimonium. — 37. Assignantur aliqui casus, in quibus testis sub mortali tenetur testimonium ferre in legitimo iudicio. — 38. Assignantur aliqui casus, in quibus testis non obligatur testimonium ferre etiam interrogante et præcipiente iudice. — 39. Unde in dictis casibus, et quoties iudex non legitime interrogat, licitum est testimonium recusare, subterfugere, tergiversari. Aut si necessario sit respondendum, veritatem restrictione mentali eludere. — 40. Testis in pluribus peccat et assignatur quando. — 41. Testis, qui ex malitia scienter falsum deponit, præter pœnas perjurii quas incurrit, tenetur etiam ad restitutionem totius damni inde secuti propter injustitiam commissam. — 42. Item tenetur talis testimonium cum pari suo damno et periculo etiam vite, si reus a se injuste pro tali testificatus, de ea periclitetur et putetur revocando aliquid effecturus. — 43. Si autem testis ex ignorantia invincibili, inadvertentia aut oblivione inculpabili falsum deposuit, quamvis teneatur retractare id quod dixit, et damnum impedire eo modo, quo potest, non tenetur tamen ex justitia ad restitutionem damni illati. — 44. Item ad restitutionem non tenetur talis testis in casu, quo a parte rei per dictum suum falsum testimonium nihil effecerit, seu nullum damnum causaverit, ex quo per falsa testimonia aliorum jam tota causa damni fuerit posita, ita ut iudex ex hoc testimonio nihil penitus fuerit motus. — 45. Testis autem, qui falsum deposuit non scienter, et nec ex notabili negligentia, seu non ex culpa lata, sed tantum ex culpa levi, licet non teneatur ad restitutionem totalis damni, tenetur tamen ad restitutionem partis juxta proportionem culpæ. — 46. Alia ad rem cum additionibus ex aliena manu, ad n. 67.

(1. Exceptiones, quæ testibus objici possunt, sunt triplicis generis, scilicet contra personas testium, contra examen testium et contra depositiones, seu dicta testium. Hiltropius in *Process. judicial.*, tit. 9, cap. 6; Pirrhing, *loc. citato*, num. 239; Reiffenstuel, *loc. cit.*, n. 334, et alii.

(2. Exceptio contra personas testium fit opponendo ipsis quod vel omnino vel saltem respectu talis causæ inhabiles sint ad ferendum testimonium; et qui sint tales sic inhabiles, abunde patet ex supradictis art. 1.

(3. Exceptio contra examen testium fit opponendo quod non sit legitime factum vel ex defectu jurisdictionis, si nempe a iudice incompetente testes fuerint examinati, v. gr. clerici a iudice sæculari sine consensu proprii superioris, vel quia testes producti et recepti sunt ante litem contestatam, aut parte adversa non citata, aut post tertiam productionem, non observata requisita solemnitate legali, aut post didicita testificata, seu cognitæ depositiones eorum, aut post conclusionem in causa, sive renuntiationem a partibus factam productioni testium, vel quia non jurati sunt recepti et examinati, aut non singillatim, et seorsim in secreto, sed simul plures admissi, et hujusmodi, de quibus exceptionibus satis constat ex supradictis art. 1.

(4. Exceptio contra depositiones seu dicta testium fit opponendo quod deposuerint contraria, sive unus testis sibi ipsi, sive unus alteri contradicat. Vel quod deposuerint singularia, vel sine certa scientia deposuerint inverisimilia, aut penitus falsa. Vel etiam quod deposuerint per interrogatoria suggestiva sibi facta, et hujusmodi, de quibus plene constat ex dictis supra art. 2.

(5. Exceptiones contra personas testium sunt opponendæ ante publicationem atestationum, alioquin non valent, nisi in tribus casibus. *Communis*, textu expresso in cap. *Præsentium* 31, De testibus, ubi assignantur dicti tres casus. Primo scilicet: «Si quis cum iuramento firmiter quod ad hoc ex malitia non procedat. *Secundo*, si forsitan ante publicationem id fuerit protestatus. *Tertio*, quando quis ostendere poterit, quod post publicationem didicerit, quod obicit in personas.»

(6. Exceptiones contra depositiones seu dicta testium opponendæ sunt post publicationem atestationum. *Communis*. Et ratio est clara, quia partes ante publicationem atestationum ignorant penitus quid testes deposuerint, sicque nesciunt quid in eorum dictis, seu depositionibus sit reprobandum, adeoque, etc.

(7. Et idem, servata proportione, dicendum venit de exceptionibus contra examen testium; tales enim exceptiones, ut de se patet, nequeunt opponi, nisi quando, examine illo testium producto, altera pars cognoscere potuit, istud, se non citata, aut alias illegitime fuisse attentatum et factum. Sic præcisus verbis Reiffenstuel, *loc. citat.*, num. 673, et alii passim.

(8. Nemo potest excipere contra, seu reprobare testes, quos induxit pro se, sed tenetur eos admittere contra se, etiam in alio iudicio, nisi nova causa supervenerit. *Communis*, textu expresso in l. *Si quis testibus* 17, cod. *De testibus*, ibi: «Si quis testibus usus fuerit, idemque testes adversus eum in alia lite producantur, non licebit ei personas eorum excipere, nisi ostenderit inimicitias inter se et illos postea emerisise, ex quibus testes repellere leges præcipiunt:» et concordat can. *Si testes* 3, § *Si quis testibus*, caus. 4, q. 2 et 3, ubi repetuntur ipsisima præcisiva verba.

(9. Item potest quis excipere contra et reprobare testem antea a se productum, non solum ex inimicitia postea inter se orta, sed etiam ex quacunque nova causa de jure sufficiente ad aliquos testes repellendos, ut si postea testis ille factus sit infamis, perjurus, et hujusmodi. *Communis*, arg. cit. 1. *Si quis testibus* 17, cod. *De testibus*, et citat. can. *Si testes* 3, § *Si quis testibus*, caus. 4, q. 2 et 3. Ubi enim eadem est ratio, ibi etiam eadem est legis dispositio; l. *Loco* 27, ff. *De legibus*, l. *Illud* 32, ff. *Ad legem Aquiliam*, et c. *Inter corporalia* 2, De translatione episcopi: cum ratio legis sit anima legis, leg. *Cum ratio* 7, De bonis damnatorum.

(10. Testes probatorii possunt reprobari

per alios testes reprobatorios a parte adversa productos, et etiam hi ipsi reprobatorii possunt reprobari per testes reprobatorios reprobatoriorum; ultra vero, id est, contra testes suos reprobatorios reprobatoriorum non est permissum alios testes reprobatorios producere. *Communis*, textu expresso in c. *Licet dilectus* 49, De testibus, juncto ejus summario sic expresse dicente: « Testes probatorios et reprobatorios probatoriorum reprobare licet, sed reprobatorios reprobatoriorum non licet. » Unde, ut vides, ad aequalitatem servandam in judiciis, et ne veritas succumbat, ac per falsos testes opprimatur, jure merito tam actori quam reo permittitur reprobare, tum testes probatorios super principali negotio ab altera parte productos, tum etiam horum reprobatorios; et ne detur processus in infinitum, statuitur quod in tertia productione testium priores testes reprobantium utrobique detur status, nec ultra ad quartam testium productionem contra tertios productos possit procedi, textu expresso in cit. c. *Licet dilectus*, ibi: « Ne si producendi quartos contra tertios, et sic deinceps partibus licentia tribuatur, negotium diutius protolari contingat. »

(11. *Testes autem probatorii dicuntur, et sunt illi qui super causa seu negotio principali producuntur ad probationem illius; testes reprobatorii vero dicuntur et sunt illi qui ab altera parte producuntur ad reprobandum seu refutandum personas aut dicta illorum testium probatoriorum, probando scilicet per eos, quod testes illi probatorii sint a jure inhabiles, utpote servi, infames, et hujusmodi, aut quod eorum depositio sit contradictoria, falsa, etc., et sic ipsi nihil probent. Testes reprobatorii reprobatoriorum tandem dicuntur et sunt, illi qui vicissim producuntur ad reprobandum personas aut dicta testium reprobatoriorum. Sic in re doctores communiter, id desumptum ex cit. cap. *Licet dilectus* 49, De testibus, et ejus summario, et cap. *Præsentium* 4, De testibus, in 6, juncto pariter ejus summario.*

(12. Quando testes legitime citati venire aut testificari in causa civili recusent, tunc per judicem sive ordinarium, sive delegatum ad testificandum compelli possunt. *Communis*, textu expresso in c. *Causam* 1, De testibus cogendis, ibi: « Mandamus quatenus testes ab alterutra partium in suæ assertionis testimonium invocatos, ne veritatem occultent, diligentius moneas, ne inducas; si autem odio, vel gratia, vel timore se subtrahant, eos ad ferendum testimonium coram præfatis iudicibus, vel eorum nuntio, quem ad hoc miserint, ecclesiastica districtione compellas; » juncto ejus summario sic dicente: « In causa civili monendi et inducendi testes sunt ad testificandum. Et si se subtrahant odio, gratia, etc., compelluntur: » et concordant c. *Cum super* 2, cap. *Super eo* 3, cap. *Pervenit ad audientiam* 4, cap. *Pervenit ad nos* 5, cap.

Caterum 6, eod. l. *Temporibus* 1, § 3, ff. *De inspiciendo ventre*, cum similibus.

(13. De jure civili etiam in causis criminalibus cogi possunt testes laici ad testificandum. Pirrhing., lib. II *Decretal.*, tit. 21, num. 15 in fin.; Reiffenstuel, *ibid.*, n. 18, Sigismund. Scaccia, lib. II *De judiciis*, cap. 10, num. 13; Julius Clarus, in *Praxi criminali*, l. 5, § final., q. 24, num. 21, testans sic servari in jure civili de communi consuetudine, arg. l. *Si quando* 19, eod. *De testibus*, juncta Glossa, *ibid.*, verb. *Causis*, cum similibus, et cap. *Super eo* 3 in fine, De testibus cogendis.

(14. De jure canonico in causis criminalibus criminaliter motis testes etiam laici ordinario cogi non possunt ad testificandum. Sic Glossa, in cap. *Super eo*, verb. *Passim*; in cap. *Pervenit ad nos*, verb. *Recusant*, in cap. *Dilectorum*, verb. *Super criminibus*, De testibus cogendis; Pirrhing, *loc. cit.*, num. 11, cum Innocent., Abbate, Imola, et aliis ibi citatis, testans insuper sic sentire alios canonistas communiter, Reiffenstuel, l. c., n. 20; Farinac., tract. *De testibus*, q. 78, n. 115, dicens hanc esse communem sententiam canonistarum per text. in cap. *Dilectorum* 10, n. 11, vers. *In occultis*, De testibus cogendis, ibi: « Testes, qui fuerint nominati, præterquam super criminibus (si se gratia, odio vel timore subtraxerint) per censuram ecclesiasticam cogatis veritati testimonium perhibere; » ubi, ut vides, expresse excipiuntur causæ criminales per verba: « Præterquam super criminibus. »

(15. Et a fortiori dicendum est quod testes etiam laici cogi non possunt ad testificandum de crimine occulto et non notorio, quamvis forte duobus, vel tribus cognitum sit, textu expresso in cap. *Super eo* 3, De testibus cogendis, ibi: « Verum si non est notorium, et is qui convenitur factum negaverit, testes, qui interfuerunt facto, monendi sunt, non cogendi, ad ferendum testimonium veritati; » et sic tenent Jo. Andr., in cit. cap. *Dilectorum* 10, num. 44, vers. *In occultis*, De testibus cogendis; Laym., lib. III *Theolog. moral.*, tract. 6, cap. 4, n. 9; Farin., q. 78, num. 121, cum aliis ibi allegatis; Reiffenstuel, *loc. cit.*, n. 12, ubi allegat S. Thomam, et alios.

(16. Item nec cogi possunt testes etiam laici ad testificandum in causis criminalibus, quando ex tali depositione seu testificatione imminet ipsis testibus grave periculum, v. g. capitalis inimicitiae. Baldus, in cit. cap. *Dilectorum*, n. 6, et Felinus, *ibid.*, n. 3; Layman., l. c.; Pirrhing, *loco citato*; Reiffenstuel, *loco cit.*, num. 23; Lessius, lib. II *De instit.*, cap. 30, dub. 6, n. 50; Menochius, *De arbitrar. judic.*, lib. II, casu 487, n. 3 et seq., et alii. Et ratio est quia nemo potest cogi testificari in præjudicium suorum consanguineorum vel affinium, textu expresso in l. *Lege Julia* 4, ff. *De testibus*, quæ est canonizata (* vide supra art. 1, n. 110 *) in cap. *Si test.* 1, caus. 4, q. 2 et 3, § *Lege Julia*; et concordat l. *Parentes et liberi* 6, eod. *De testibus*, cum similibus: ergo multo minus

cogitur quis testificari in tam grave præjudicium, ut est inimicitia capitalis.

17. Dantur tamen varii casus, in quibus etiam de jure canonico cogi possunt testes ad testificandum etiam in causis criminalibus criminaliter motis. Et signanter quando veritas aliter haberi non potest, textu expresso in cap. *Pervenit ad nos* 5, De testibus cogendis, ibi: « Qui... testificari recusant, si aliter veritas nequiverit elici, ad illud sunt per censuram ecclesiasticam compellendi; » juncto ejus summario sic habente: « Si res aliter probari non potest, et in causa criminali compellendi sunt testes; » et sic Glossa, *ibid.*, verb. *Ecclesiasticis*; Abbas, in cit. cap. *Dilectorum*, n. 6; Socinus, in *Fallentiis Regul.* 417, fallent. 2; Farinac., d. q. 78, n. 121, cum plurimis aliis ibi citatis; Pirrhing., l. cit., n. 13; Reiffenstuel, l. cit., n. 25 et alii.

(18. Item compelli possunt testes ad testificandum etiam in criminalibus, quando malitiose se subtrahunt a ferendo testimonio timore adversæ partis, aut gratia, vel odio aliquo, c. *Super eo* 3, De testibus cogendis, juncto ejus summario, in quo dicitur: « Testis, qui timore adversæ partis se subtrahit, testificari compellitur: » adde etiam in criminali secundum communem intellectum, cap. *Cum contra* 9, eod., ibi: « Nos igitur respondemus quod testes prædicti, si se gratia, odio vel timore subtraxerint, per censuram ecclesiasticam, debes, appellatione remota, compellere veritati testimonium perhibere; » juncto ejus summario sic dicente: « Testes, qui se subtrahunt, etiam in criminali cogendi sunt; » Farinac., q. 78, n. 127, cum plurimis aliis ibi citatis; Pirrhing, l. c. n. 14; Reiffenstuel, *loc. cit.*, num. 26, et alii passim.

(19. Item testes etiam in criminalibus cogi possunt ad testificandum, quando pars adversa malitiose impedit eorum productionem, c. *Pervenit ad audientiam* 4, De testibus cogendis, juncto ejus summario sic habente: « Compelluntur testes etiam in criminali, quos accusatus malitiose accusatori subtrahit; » Pirrhing, l. c., n. 14, cum aliis ibi allegatis; Reiff., l. c., n. 226; Farin., l. c., et alii passim.

(20. Item testes cogi possunt ad testificandum in crimine hæresis, læsæ majestatis, conjurationis, Simoniae, et aliis similiter atrocioribus delictis. *Communis*, per claros textus in c. *Si qui per capillum* 10, caus. 22, q. 1, c. *Venerabilis* 11, De testibus cogendis, juncto ejus summario sic habente: « Ad detegendam veritatem conjurationis coguntur socii, etiam jurati; » cum similibus aliis.

(21. Ad testificandum regulariter in nulla causa cogi possunt parentes, et liberi contra se invicem, imo isti neque volentes admittuntur. *Communis*, textu expresso in l. *Parentes*, 6, eod. *De testibus*, ibi: « Parentes et liberi invicem adversus se, nec volentes, ad testimonium admittendi sunt. » Et concordat c. *Si testes* 3, § *Parentes*, caus. 4,

q. 2 et 3, ubi ipsissima verba repetuntur. (22. Item regulariter in nulla causa cogi possunt ad testificandum agnati et cognati contra suos consanguineos usque ad tertium gradum inclusive. Colligitur aperte ex l. *Lege Julia* 4, ff. *De testibus*, et c. *Si testes* 3, § *Lege Julia*, caus. 4, q. 2 et 3, in quo utroque loco expresse cavetur, ne consanguinei inviti cogantur adversus se dicere testimonium usque ad sobrinam, sobrinove natum, qui tertio gradu ab invicem distant, ut patet ex arbore consanguinitatis.

(23. Item regulariter in nulla causa cogi possunt ad testificandum contra se invicem socer et socrus, gener et nurus, vitricus et noverca, privignus et privigna, patruus et amita, avunculus et matertera, maritus et uxor, et hujusmodi affines, cit. l. *Lege Julia*, et cit. c. *Si testes* 3, § *Lege Julia*, caus. 4, q. 2, et juncta Glossa, *ibid.*, verb. *Imperari*, cum similibus; Pirrhing, *loc. cit.*, n. 23, et alii communiter.

(24. Item regulariter in nulla causa cogi possunt liberi ad testificandum contra patronos, nec patroni contra suos liberos, textu expresso in cit. l. *Lege Julia*, et cit. cap. *Si testes*, § *Ne liberto*, et § *Ne patroni*. Et concordat l. *Libertorum* 12, eod. *De testibus*, cum similibus.

(25. Item regulariter in nulla causa cogi possunt ad testificandum senes majores 70 annis, valetudinarii, milites, et illi qui cum magistratu reipublicæ causa absunt, vel quibus venire non licet, textu expresso in cit. can. *Testes* 3, § *Inviti*, caus. 4, qu. 1 et 3, et l. *Inviti*, ff. *De testibus*, cum similibus.

(26. Notanter autem in conclusionibus a num. 20, dicitur regulariter, quia supradicti privilegiati cogi possunt ad testificandum in aliquibus casibus. Et signanter, quando veritas aliter quam per ipsos haberi non potest. *Communis*, per textum in cap. *Pervenit ad nos* 5, De testibus cogendis, ibi: « Si aliter veritas nequiverit elici, » cap. *Venerabilis* 11, eod., ibi: « Ne pro defectu testium pereat sua justitia, » can. *Quoniam* 2, caus. 14; q. 2, ibi: « Ne veritas occultetur, » cum similibus. Et ratio est clara, quia tunc favore eruendæ veritatis eorum privilegium cessat, cum publica utilitas, quæ in perhibendo testimonio veritati versatur, merito præponderare debeat.

(27. Item dicti privilegiati cogi possunt ad testificandum in crimine læsæ majestatis, hæresis, et aliis atrocissimis exceptis criminibus. Farinac., tract. *De testibus*, q. 55, n. 160 et seq.; Pirrhing, *loc. cit.*, n. 23, et alii communiter. Vide dicta art. 1, a n. 79.

(28. Clerici autem et religiosi, ubi agitur de imponenda pœna sanguinis, ne quidem cogi possunt ad testificandum in dictis criminibus exceptis propter periculum irregularitatis, ut notat Reiffenstuel, *loco cit.*, n. 37, et fusius id probat lib. II *Decretal.*, tit. 20, a n. 170, solvens contraria. Vide art. 1, n. 102.

(29. Clerici, si non adsint alii testes, cogi possunt ad perhibendum testimonium veri-